

Siūlome dar vieną žymaus XX a. antropologo straipsnį, savaip pratęsiantį ir papildantį ankstesniame žurnalo numeryje paskelbtąjį. Nors savo išvadas jis daro tik Pietų Sudano nuery religinės pasaulėžiūros pagrindu, į jas reikia labai rimtai atsižvelgti ir kalbant apie kitų tautų dvasines tradicijas, mums – pirmiausia apie senovės lietuvių, kuriuos yra tapę ydingai įprasta teigti garbinus gamtą ar atskirus gamtos objektus: medžius, kalnus, akmenis, šaltinius ir pan. Pasaulinės antropologijos bei religijotyros teorinę mintį lietuvių dvasinės tradicijos tyrinėjimuose taikyti yra tiesiog būtina, norint atsikratyti kai kurių šimtamečių „mokslinių“ prietarų ir pagaliau imti žiūrėti į ją deramu lygiu.

Nuery religinės minties problema

Sir Edward Evan EVANS-PRITCHARD

Viename neseniai paskelbtame savo straipsnyje aptariau, kaip nuery Dvasios samprata įgauna skirtingas apraiškas skirtingų individų bei grupių atžvilgiu, taip primindama žinomą religijotyroje vienio ir daugio problemą. Šiame darbe aptarsiu materialias lytis, kuriomis Dvasia pasireiškia, arba yra įsivaizduojama, o tai paliečia dar vieną žinomą religijotyros problemą – imanentiškumo ir transcendencijos. Dievas, arba Dvasia savo vienybėje, griežtai kalbant, neįgauna jokio materialaus pavidalo, tą patį galima pasakyti ir apie daugumą aukštesniųjų dvasių, oro dvasių bei dvasių *col wic*, nors šiaip jau Dievas ir įvairūs jo antžemiški dėmenys gali apsireikšti regimomis lytimis. Tačiau žemiškos, arba žemutinės, dvasios reiškiasi būtent per gyvūnus bei daiktus. Mūsų problema pirmiausia ir yra susijusi su šiomis žemutinėmis dvasiomis. Ją galima pateikti paprastu klausimu: kokia prasme reikia suprasti nuery teiginį, kad toks ir toks daiktas yra *Kwoth* „Dvasia“? Atsakymas nėra toks jau paprastas.

Nuery kalboje esama keturių žodžių, kuriuos, bent jau viena iš reikšmių, mes verčiame „yra“: 1) *labe*, retas veiksmožodis, kuriuo nusakoma asmens ypatybė ar kokybė, suteikianti jam tam tikrą statusą, kaip kad *labe kuaar* „jis yra šventikas“; 2) *te*, kuriuo nustatoma ką nors esant tam tikroje vietoje ar būsenoje, paprastai turint omeny ilgalaikę padėtį, kaip kad *te cieng* „jis yra (šiam) kaime“; 3) *a*, kuris irgi nustato ką nors esant tam tikroje vietoje ar padėtyje, tačiau paprastai ne daugiau nei tuo laiku, kai kalbama; ir 4) *e*, dalelytė, kuri mus čia kaip tik domina. J. P. Crazzolaro vadina jį vardažodine jungtimi ir kildina iš *jen* „jis“, „ji“ arba „tai“, kaip kad jo daugiskaitos lytis yra

kildinama iš *ken* „jie“ arba „jos“; taigi *e* bei *ke* „iš tikrųjų yra įvardžiai, atliekantys gramatinės jungties funkciją“. Dalelytė vartojama pranešti klausytojui, kad kažkas priklauso tam tikrai klasei ar kategorijai ir todėl turi atitinkamą ypatybę, kaip kad *e dit* „tai paukštis“, *gat Nath e car* „nueras yra juodas“ arba *Duob e ran me goagh* „Duobas – geras žmogus“. Klausimas – kokią tatau prasmę ar prasmes turi nuery, kai jis apie ką nors sako *e Kwoth* „tai Dvasia“ (tiek paties Dievo, tiek kurio nors jo dėmens atžvilgiu).

Nuery neteigia matę Dievą, jie nemano, kad kas nors galėtų žinoti, kas jis yra. Kalbėdami apie jo prigimtį jie vartoja būdvardžius, neturinčius objektyvaus referento, kaip kad „didis“ bei „geras“, arba metaforas, paimtas iš aplinkinio pasaulio: jis nematomas ir visur esantis – kaip vėjas bei oras, didis – kaip jo sukurtoji visata, oras – kaip jautis plačiai išskėstais ragais. Mums nesunku suvokti tas ypatybes, kuriomis remiasi šios metaforos, ir pastebėti, kad jos šiaip jau yra būdingos. Nuery, kuris anaipol nesako, kad kuris nors iš šių dalykų ir yra Dievas, o tik kad jis yra „kaip“ (*cere*) jie, tai išties ne daugiau nei metaforos. Tokiais poetiniais įvaizdžiais nuery išreiškia, kaip tik gali geriau, atitinkamas jo numanomas savybes.

Ir vis dėlto kai kurie dalykai pasakomi, arba gali būti pasakyti, taip, tarsi Dievas – tai lietus, perkūnas ar įvairūs kiti gamtos (nuery apibūdinimu, sukurtieji) reiškiniai, kuriuos vienaip ar kitaip žino visi. Ir čia yra tam tikra dviprasmybė ar neaiškumas, kurį reikia išsiaiškinti, nes nuery šįsyk sako nebe kad Dievas ar Dvasia „yra kaip“ tas ar tas, o kad tas ir tas „yra“ Dievas arba Dvasia. Nors išsiaiškinti tai nėra labai jau sunku.

Tam tikra prasme, kurią mums kaip tik ir reikia nustatyti, dangaus reiškiniai, turintys nuerams ypatingą reikšmę, kaip kad lietus ir perkūnas, sakomi esą Dievas. Nė vienam iš šių reiškinų įvardyti nesama daiktavardžio, todėl apie juos galima kalbėti tik veiksmažodžiais, žyminčiais atitinkamą dangaus reiškinį, kaip antai *ce nhial deam* „dangus lyja“ ir *ce nhial mar* „dangus griaudžia (žaibuoja)“. Taip pat epidemijas, gyvulių kritimą, mirtį, iš esmės bet kurį žmogui svarbų gamtos reiškinį nuerai paprastai laiko siųstu iš aukščiau, sukeltu dievybės. Netgi žemiški totamai suvokiami kaip atsiradę iš kokio nors vienkartinio Dvasios iš aukščiau įsikišimo į žmonių reikalus. Būtent per tokius ženklus nuerai pažįsta Dievą. Galima tad manyti, jog nuerai Dievo sąvoką susidarė tiesiog konceptualizuodami reiškinius, kurie, dėl jų keistumo arba nepastovumo ir galios lemti laimę arba sukelti nelaimę, priskiriami jo valiai – tiesiogiai arba per kurią nors iš jo hipostazių, ar dėmenų. Tokią nuomonę paremia ir tai, kaip nuerai kartais pasako apie vieną ar kitą tokį reiškinį. Apie lietu, perkūną ar epidemiją jie gali pasakyti *e Kwoth* „tai Dievas“, o per audrą jie maldauja Dievo nužengti žemėn švelniai, ne taip audringai; pažymėtina: švelniai nužengti, o ne pašvelninti audrą.

Šio ontologinio klausimo čia nenagrinėsiu, tik noriu pabrėžti, kad jeigu mes manysime pačius tokius reiškinius laikant Dievu, tai būsime visiškai nesupratę nuerų religinės minties ir ją iškreipę. Ji išreikštai dualistinė. Tiesa, jie nežino abstraktaus dualizmo tarp gamtiškumo ir antgamtiškumo, tačiau mato aiškų dualizmą tarp Dvasios, *Kwoth*, kuri tėra veikiau nemateriali nei antgamtiška, ir kūrinijos, *cak*, materialaus pasaulio, suvokiamo jutimais. Lietus, perkūnas, epidemijos bei gyvulių kritimas priklauso šiam sukurtajam pasauliui ir nuerų yra laikomi *nyin Kwoth*, Dievo įrankiais.

Kita vertus, šie ir kiti opūs reiškiniai žmogui yra *diosema* – Dievo valios ženklai ar apraiškos, ir kadangi nuerai šiuose ženkluose, šiuose Dievo apsireiškimuose materialiu pavidalu mato Dievo valią, šitie ženklai, nors tik kaip žemesnieji tarpininkai, patys yra tai, ką jie apreiškia, užtat nuerai apie juos sako *e Kwoth* „tai Dievas“. Lietūs ir epidemijos kyla iš Dievo, taigi yra jo apraiškos, ir šia prasme lietūs bei epidemijos yra Dievas – būtent ta prasme, kad jis per juos pasireiškia. Tačiau nors apie lietu bei epidemiją galima pasakyti, jog tai – Dievas, pasakyti, jog Dievas – tai lietus arba epidemija, negalima. Tai neturėtų

prasmės dėl kelių priežasčių. Pirma, kadangi Dievas nėra regimas objektas, vargu ar nuerams apskritai gali iškilti reikalas ar noras pasakyti jį esant kažkuo. Antra, žodis *Kwoth* čia reiškia ne atskirą Dvasios dėmenį, tam tikrą dvasią, bet Dvasią jos vienybėje, Dievą, o jis negali būti sutapatintas su jokia iš savo apraiškų visų kitų sąskaita. Trečia, rimčiausia priežastis yra ta, kad lietus – tai iš dangaus krintantis vanduo, o epidemija – kūniška būklė, taigi ir viena, ir kita savo esme yra materialūs dalykai, o ne Dvasia. Iš tikrųjų tai apie lietaus ryšį su Dvasia galima galvoti ir lietu Dvasia pavadinti tik tuo atveju, kai jis iškrinta neįprastu metu laiku arba yra pernelyg gausus ar pernelyg smarkus, su audra ir perkūnija – taigi kai lietus žmogui įgauna kokią nors ypatingą reikšmę. Tai mums ir suteikia užuominą suprasti, ką turi omeny nueras, apie ką nors sakydamas, esą tai Dievas arba oro dvasia, siauresnė Dievo apraiška, kaip kad griaustinę galima pasakyti esant dvasia *wiu*, o dvasios *deng* pranašą esant pačia dvasia *deng*, juoba kad nuerai noriai išplėtoja tokio pobūdžio teiginius pridurdami, kad griaustinis, lietus ar epidemija yra Dievo „įrankiai“ (*nyin*) arba yra Dievo „siųsti“ (*jak*), o dvasia *deng* savo pranašą, per kurį jį prabyla, yra „apėmusi“ (*gwang*). Dalelytė *e* teiginyje kažką esant Dvasia ar tam tikra dvasia, kurią mes verčiame „yra“, negali tad reikšti tapatybės substancialia prasme. Minėti reiškiniai gali būti suprantami esą Dvasios „siųsti“ ar jos „įrankiai“ kaip tik ir tik todėl, kad Dvasia pati savyje suvokiama kaip kūrėjas ir vienis, nepriklausomas nuo materialių savo apraiškų. Nuerų teiginys lietu arba perkūną esant Dievą iš tikrųjų yra elipsė. Reikia suprasti, kad ne pats daiktas yra Dvasia, bet kad jis yra tai, ką pavadintume Dievo valios tarpininku ar apraiška žmonėms, ir todėl jiems reikšminga. Ką būtent suvoks bet kurio tokio eliptinio teiginio klausytojas, priklauso nuo situacijos, kurioje tas teiginys ištartas. Vanagas pats savaime nelaikomas Dvasia, tai tik paukštis. Bet jeigu jis nutūpė ant tvarto ar trobos kraigo, nueras gali tarti: *e Kwoth* „tai Dvasia“, turėdamas omeny, kad toks jo elgesys yra ženklas, pranašaujantis nelaimę. Liūtas pats savaime nelaikomas Dvasia, tai tik žvėris. Bet tuo atveju, kai atsiduria ypatingame santykiyje su žmogumi, pavyzdžiui, gimsta kaip žmogaus naujagimio dvynys, kaip kad, nuerų manymu, kartais nutinka, jis gali būti laikomas Dvasios apsireiškimu tai šeimai ar kilčiai. Panašiai liga, ar veikiau jos simptomai, pati savaime nelaikoma Dvasia, tačiau tai, kad žmogų ištiko, gali būti suprantama kaip Dvasios apsireiškimas

tam žmogui. Dvasia per šiuos dalykus pareiškia savo valią ir tuo būdu apsiereiškia. Šis skirtumas tarp daikto prigimties ir to, ką jis kai kam gali reikšti, labai akivaizdus toteminiuose santykiuose. Krokodilas kai kam yra Dvasia, tačiau jis nelaikomas Dvasia iš prigimties, nes kiti krokodilus gali sau medžioti bei valgyti. Nes nuerai skiria – ir labai aiškiai, jų apie tai paklausus, – dvasines sąvokas nuo tų materialių daiktų, kurie vis dėlto gali būti pasakyti „esantys“ tomis sąvokomis; nes nepaisant visų įmanomų atvejų įvairovės, jie sugeba išsaugoti Dvasios vienį bei autonomiją ir kalbėti apie Dvasią savyje be jokių nuorodų į jos materialias apraiškas.

Iki šiol aš kalbėjau daugiausia apie nuerų Dievo sampratą ryšium su tais jos dėmenimis, kurie priklausė dangaus bei viršaus kategorijai. Išskyrus nebent dvi išimtis,¹ nereikia manyti, jog dalykai, sakomi „esą“ šios dvasios, yra jų materialūs simboliai ar įvaizdžiai, bent jau ne ta pačia prasme, kuria galime kalbėti daiktus esant simboliais tų žemesniųjų Dvasios dėmenų, kuriuos nuerai vadina žemės, ar žemutinėmis, dvasiomis, per kurias Dievas pastatomas į ypatingą santykį su gimine bei atskiru žmogumi. Nes visi šie žemesnieji Dvasios dėmenys, vienas kito atžvilgiu laikomi skirtingomis dvasiomis, – visokie tokie įvairiausi dalykai kaip žvėrys, paukščiai, ropliai, medžiai, fosforescencijos reiškiniai, paprasčiausi medgaliai, – be pačios Dvasios, iš kurios jie įgijo savo individualumą ir kuria sakoma juos „esant“, priešingai nei oro dvasios, yra nieko verti.

Taigi kai nuerai sako, jog varnas yra dvasia *buk*, arba kad gyvatė yra Dvasia, žodis „yra“ reiškia ką kita nei sakant, jog lietus yra Dvasia. Skirtumas ne tik tas, kad „Dvasia“ čia suprantama siauriau, suvokiama ypatingo, išskirtinio dėmens – „dvasios“ – atžvilgiu, o ne kaip visa apimantis Dievas ar Dvasia savo visybėje. Skirtingas dar ir atitinkamu teiginiu menamas santykis tarp subjekto (gyvatės ar varno) ir jo predikato (Dvasios ar dvasios). Gyvatė savaime nėra dievybės apraiška, kaip kad lietus bei perkūnas. Padavimas apie toteminių santykių kilmę, žinoma, gali išaiškinti ją kaip dievybės apraišką, bet vos tik santykis tarp žmonių kulties ir gyvūnų rūšies tampa nustatytas, toji gyvūnų rūšis virsta tai kilčiai Dvasios įvaizdžiu ar simboliu. Kas tad turima galvoje, kai sakoma, jog varnas „yra“ *buk* arba gyvatė „yra“ Dvasia – jog simbolis „yra“ tai, ką jis simbolizuoja? Akivaizdu, kad nuerai nemano, kad varnas yra tas pat kas *buk*, nes *buk* dar laikoma esant upėse bei pačiame danguje, o varną

– tikrai ne! Nemano jie ir kad gyvatė yra tas pat, kas koks nors Dvasios dėmuo, nes tiesiai sako, jog gyvatė tik šliaužioja žeme, o Dvasia esti danguje. Kas tad iš tikrųjų priskiriama varnui ir gyvatei, teigiant vieną iš jų esant Dvasia, o kitą dvasia?

Bus paprasčiau šį klausimą pirmiausia panagrinėti toteminių santykių atžvilgiu. Kai nueras apie gyvą padarą sako *e nyang* „tai krokodilas“, jis sako, kad tai būtent krokodilas, o ne koks kitas padaras, bet kai norėdamas paaiškinti, kodėl žmogus krokodilo atžvilgiu elgiasi neįprastai, jis sako *e kwothdien* „tai (krokodilas) yra jų dvasia“, jis akivaizdžiai teigia visai ką kita. Jis nesako, kokios tas padaras rūšies, nes aišku, kad kalbama apie krokodilą, – jis turi omeny tai, kas tam tikriems žmonėms yra Dvasia. Tačiau jis anaip tol nesako krokodilus apskritai esant Dvasia – jam tai visai ne Dvasia, – o tik kad kai kurie žmonės į juos taip žiūri. Todėl nueras niekuomet nepasakys, kad apskritai *nyang e Kwoth* „krokodilas – tai Dvasia“, o tik, kalbėdamas apie krokodilą, *e Kwoth* „tai Dvasia“. Skirtumas tarp abiejų teiginių tas, kad pirmuoju teigiama krokodilus esant Dvasia kiekvienam, o antroju, ištariamam ypatingos situacijos kontekste, – juos reiškiant Dvasią tam tikriems žmonėms, tame kontekste turimiems omeny. Panašiai nors apie krokodilą galima pasakyti, kad jis – tai Dvasia, apie Dvasią negalima pasakyti, kad ji – tai krokodilas. Arba, tiksliau, jei teiginys sudaromas būtent šitaip, tai žodis *kwoth* būtinai turi įvardžiutinę priesagą, suteikiančią jam reikšmę „jo dvasia“, „jų dvasia“ ir taip toliau, kitaip sakant, iš paties teiginio būna aišku, kad kalbama apie Dvasią vien tik atskirų žmonių atžvilgiu.

Kadangi išties sunku nagrinėti teiginį, kuriuo sakoma, jog kažkas regima, kaip kad krokodilas, yra kažkas daugiau nei regima, kai tas „kažkas daugiau“, t.y. Dvasia, nėra regima, tai paranku pradžioje kaip pavyzdį aptarti kai kuriuos nuerų teiginius, kuriais irgi sakoma, jog daiktas yra kažkas daugiau nei atrodo, tik kai subjektas ir predikatas abu mena regimus reiškinius.

Nevaisingą moterį, kuri parveda į savo namus dar vieną žmoną, kad jos vardu gimdytų vaikus, nuerai sako esant vyrą. Galima būtų manyti, kad nuerai tuo nori pasakyti tik tai, kad tokia moteris elgiasi kaip vyras, bet iš tikrųjų jie turi omeny kai ką daugiau, kai ką daugiau nei kad mes manytume sakydami, kad ji yra vyras virtualiai. Jie sako, kad tas, kuris veda ir yra vaikų tėvas, yra vyras, todėl toji moteris, santuokos bei tėvystės požiūriu, ir apskritai socialinio statuso

požiūriu, yra vyras, taigi šiais atžvilgiais jie ir elgiasi su ja kaip su vyru. Pavyzdžiui, jo brolio dukters kraičio dalybose ji gauna bandą, priklausančią nuotakos dėdei iš tėvo pusės, o ne jos tetai iš tėvo pusės. Taigi nuerai sako, jog, kaip socialinis asmuo, ji prilygsta vyrui. Fiziškai, kaip individas, ji – moteris. Vyro ir tokios moters atitikimas tad yra konceptualus, ne jutiminis, užtat „yra“ šiuo atveju remiasi analogija.

Aukodami agurką savo šventose apeigose nuerai sako jį esant jaučiu. Ir tuo jie teigia šį tą daugiau nei tik kad jis užima jaučio vietą. Žinoma, jie nesako, kad agurkai yra jaučiai, ir šventų apeigų situacijoje pasakydami atskirą agurką esant jaučiu jie tik turi omeny, kad šiomis ypatingomis aplinkybėmis apie jį galima galvoti kaip apie jautį. Atitinkamai jie ir elgiasi, apeigas atlikdami kaip tik įmanoma panašiau, kaip kad būtų aukojant jautį. Čia vėlgi „yra“ remiasi kokybine analogija, ir teiginys yra asimetriškas: agurkas yra jautis, bet jautis nėra agurkas.

Pagaliau aptarsime paskutinį, iškalbingiausią, nors ir kiek skirtingą tokio kalbėjimo būdo pavyzdį – užtat artimiausią šio straipsnio temai. Dvynių gimimas laikomas Dvasios įsikišimu į žmonių gyvenimą. Nuerai sako, kad dvyniai, pirma, yra vienas asmuo, ir antra, kad jie yra paukščiai.

Sakydami, jog „dvyniai nėra du asmenys, jie yra vienas asmuo“, nuerai sako ne kad jie yra vienas individas, bet kad jie yra viena asmenybė. Reikšminga tai, kad kalbėdami apie dvynių vienybę jie vartoja tik žodį *ran*, kuris, kaip ir mūsų „asmuo“, neapibrėžia lyties, amžiaus bei kitų individo savybių. Kai vienas iš dvynių yra *dhol* „berniukas“, o kitas – *nyal* „mergaitė“, nuerai nesako dvynius esant vienos lyties – jie sako, nepriklausomai nuo abiejų lyties, kad jiedu yra vienas *ran* „asmuo“. Dvynių vienasmeniškas yra kai kas daugiau ir aukščiau už jų fizinį dvejumą, akivaizdų ir tiesiogiai jutimiškai, ir išreiškiamą daugiskaita apie juos kalbant, ir visais atžvilgiais suprantama bendraujant su jais, kaip dviem atskirais individais, kasdieniame gyvenime. Dvynių vienybė pabrėžiama tik tam tikrose ritualinėse situacijose – ypač apeigose, susijusiose su vestuvėmis bei mirtimi, kai asmuo išgyveną virsmą, – ir tik simboliškai. Taigi kai pirmasis iš vyrų dvynių veda, jam prigulimuose atlikti ritualiniuose veiksmuose dalyvauja ir antrasis, o dvynėms moterims tiesiog pridera ištekėti vieną dieną. Laidotuvių apeigos vienam iš dvynių išvis neatliekamos, dėl tos priežasties, kad nė vienas iš jų negali pasitraukti iš gyvenimo be kito. Moteris, kurios brolis

dvynys prieš kurį laiką buvo miręs, poniai Soule, kuriai esu dėkingas už šią informaciją, pasakė: „Argi jo siela nėra tebegyva? Aš gyva, o mes juk iš tikrųjų Dievo vaikai“.

Neatliekamos laidotuvių apeigos ir antrajam dvyniui mirus. Be to, man buvo paaiškinta, jog dvyniai nedalyvauja ir jų mirusių giminaičių laidotuvėse, neranda jų, nes dvynys yra *ran nhial* „dangaus asmuo“ arba „asmuo iš aukščiau“. Dvynys taip pat pavadinamas *gat Kwoth* „Dievo vaikas“. Toks dioskūriškas² dvynių apibūdinimas būdingas daugeliui tautų, bet nuerai ypatingi tuo, kad juos dargi laiko paukščiais. Jie sako: „Dvynys nėra asmuo (*ran*), jis yra paukštis (*dit*)“; nors, kaip ką tik matėme, jie teigia, tik kita prasme, jog abu dvyniai yra vienas asmuo (*ran*). Žodį *ran* jie čia vartoja būtent žmogaus, kaip skirtingo nuo bet kokios kitos gyvos būtybės, prasme. Ši dogma išreiškiamą įvairiais būdais. Labai dažnai dvyniui tiesiog duodamas vardas *Dit* „paukštis“, *Gwong* „perlinė višta“ arba *Ngec* „frankolinas“.³ Visi nuerai, bent jau suaugę, laiko didele gėda valgyti bet kokios rūšies paukščius ar jų kiaušinius, bet jeigu taip pasielgtų dvynys, tai būtų daugiau nei gėda. Tai būtų *nueer* „mirtina nuodėmė“, nes dvyniai paukščius ypač gerbia (*thek*), kadangi paukščiai, jų teigimu, irgi dvyniai, todėl jie vengia su jais bet kokio kontakto. Dvynių ir paukščių ekvivalentiškumas itin ryškus ryšium su mirtimi. Mirus vienam iš kūdikių dvynių, sakoma *ce par* „jis nuskrido“, pavartojant kaip tik paukščio skrydį žymintį žodį. Mirus dvyniui kūdikiui, o taip nutinka dažnai, jis ne laidojamas, kaip kad kiti mirę kūdikiai, bet įdedamas į nendrių pintinę arba sietą ir įkeliamas tarp medžio šakų, nes medžiuose tupi paukščiai. Man buvo paaiškinta, esą net paukščiai maitėdžiai neliečia tokių kūnelių, o tik pažiūri į savo giminaičius (dvyniai ir paukščiai laikomi giminėmis, nors tai galima suprasti kaip metaforą) ir skrenda šalin. Vienas nueras, mano paklaustas, ar suaugę dvyniai laidojami kaip visi kiti, atsakė: „Ne, žinoma ne! Jie yra paukščiai, ir jų sielos nuskrieja į orą“. Kape surenčiama tam tikra platforma, kokios normaliose laidotuvėse nenaudojamos, užtiesiama kailiu, ant jos paguldomas kūnas ir užklojamas kitu kailiu. Tada, užuot greitai kūną užkasus, kaip kad laidojant paprastą žmogų, viršutinis kailis atsargiai apdedamas žemėmis.

Suprantama ir nuerų daroma analogija tarp gimusių dvynių ir iš kiaušinių išperėtų paukštyčių, kurių irgi paprastai būna keletas. Analogija akivaizdi, o šiek tiek ją praplėtus, dvyniams draudžiama valgyti ir

krokodilų bei vėžlių mėsa, nes jie, kaip paukščiai, irgi deda kiaušinius. Ponios Soule ūkyje kitąsyk tarnavo mergaitė dvynė, kuri ta pačia dingstimi atsiskė valgyti ir žuvį – tai vienintelis mums abiem žinomas toks atvejis. Tačiau analogijos tarp iškart po kelis išsiritančių paukščių ir dvynių negana paaiškinti, kodėl žmonių dvyniai prilyginami būtent paukščiams, kai išties daugelis gyvūnų paprastai atsiveda iškart po kelis jauniklius, ir dargi daug panašesniu į žmones būdu. Vien tik grupinis gimimas negali būti priežastimi nuerams dvynius laikyti paukščiais, nes visi kiti gyvūnai dvynių dėl to niekaip ypatingai negerbiami. Atsakymas valgyti kiaušinius aiškiai yra antrinis ir tapo praplėstas, įtraukiant krokodilus ir vėžlius – ir žuvis, kaip kad ponios Soule mergaitė, – ne todėl, kad jie irgi deda kiaušinius, o todėl, kad tuo jie tampa panašūs į paukščius. Negana to, apskritai sunku suprasti, kodėl būtent šis panašumas yra toks svarbus. Tai, kad paukštyčiai išsiritą po kelis, vargu tad yra kaip tik tas panašumas, dėl kurio dvyniai prilyginami paukščiams; veikiau tai tėra dalis kur kas sudėtingesnės analogijų sistemos, kurią derėtų paaiškinti bendresnėmis nuerų religinės minties sąvokomis. Dėl savo ypatingo atsiradimo dvynys yra, nors ne pati Dvasia, vis dėlto ypatinga būtybė, vadinasi, Dvasios apraiška, todėl, jam mirus, jo siela eina į orą, kuriam priklauso su Dvasia susiję dalykai. Jis yra *ran nhial* „asmuo iš aukščiau“, kai paprastas žmogus tėra *ran piny* „asmuo iš žemiau“. Paukštis, nors irgi ne pati Dvasia, savo prigimtimi priklauso viršui ir nuerų taip pat yra vadinamas *ran nhial* „asmuo iš aukščiau“ („asmenį“ pavartojant metaforiškai), taigi kaip toks irgi yra susijęs su Dvasia. Sunku tikrai pasakyti, ar dvynys vadinamas „asmeniu iš aukščiau“ todėl, kad jis yra paukštis, ar jis laikomas paukščiu todėl, kad yra „asmuo iš aukščiau“, tačiau minties sąsaja tarp dvynių ir paukščių tikrai nėra išvesta vien iš to, kad paukščiai paprastai irgi atsiveda po kelis jauniklius, bet remiasi – ir, mano nuomone, visų pirma – tuo, kad ir paukščiai, ir dvyniai nuerų yra klasifikuojami kaip *gaat Kwoth* „Dievo vaikai“. Paukščiai yra Dievo vaikai todėl, kad gyvena ore, o dvyniai priklauso orui todėl, kad yra Dievo vaikai dėl savo nepaprasto gimimo.

Europiečiui atrodo keista, jei ne absurdiška, girdėti sakant, esą dvyniai yra paukščiai, ir taip, tarsi tai būtų neabejotinas faktas, nes nuerai sako ne kad dvyniai „yra panašūs į“ paukščius, bet kad jie „yra“ paukščiai. Teiginys atrodo absoliučiai prieštaringas, ir būtent tokio pobūdžio teiginiais, paliudytais pirmųš-

čių tautų tyrinėtojų, Lévi-Bruhlis grindė savo teoriją apie pirmųščių tautų „ikiloginį mentalitetą“. Pagrindinė šio ypatybė, jo požiūriu, yra ta, kad jis leidžia tokius akivaizdžius prieštaravimus – jog daiktas gali būti tai, kas yra, ir tuo pat metu kas nors visiškai kita. Tačiau iš tikrųjų minėtame teiginyje nėra jokio prieštaravimo. Priešingai, tam, kas ištaria jį nuerų kalba ir jų religinės minties sistemoje, jis atrodo visai suprantamas ir teisingas. Nes toks žmogus nuerų teiginių apie dvynius nebepriima pažodžiui, kaip kad ir patys nuerai. O jie juk nesako dvynius turint snapą, plunksnas ir t.t. Ir savo kasdieniuose santykiuose su dvyniais jie nesikreipia į juos kaip į paukščius ir nesielgia su jais taip, tarsi jie būtų paukščiai. Jie laiko juos tuo, kuo jie yra, – vyrais ir moterimis. Tik, būdami vyrai ir moterys, jie dar dvyniai, o dvynių gimimas – tai ypatingas Dvasios apsimėškimas. Nuerai šį dvynių ypatingumą ir išreiškia formule „dvyniai yra paukščiai“, nes ir dvyniai, ir paukščiai, nors dėl skirtingų priežasčių, abu yra susiję su Dvasia, ir kaip tik tai dvynius, kaip ir paukščius, daro „aukštybių tauta“ bei „Dievo vaikai“. Taigi paukštis yra tinkamas simbolis ypatingam dvynių santykiui su Dievu išreikšti. Vadinasi, kai nueras sako, jog dvyniai yra paukščiai, nei vienų, nei kitų jis neturi omeny tokių, kokie jie regimi kūniškai. Jie turi omeny dvynio *anima*, kurią jie vadina žodžiu *tie* – sąvoka, apimančia ir asmenį, ir sielą mūsų supratimu. Savo ruožtu, jie turi omeny paukščių ryšį su Dvasia, kurį jie turi dėl savo sugebėjimo patekti į sritį, su kuria per metaforą yra siejama Dvasia ir kurioje ji, nuerų manymu, paprastai esti arba gali būti. Formulė išreiškia ne dvinarį santykį tarp dvynių ir paukščių, bet trinarį santykį tarp dvynių, paukščių ir Dievo. Nes Dievo atžvilgiu dvyniai ir paukščiai yra panašūs.

Kaip tik dėl to, kad teiginio „dvyniai yra paukščiai“ nuerai niekuomet netaria ir nepriima kokia nors pažodine prasme, jie kuo aiškiausiai suvokia, jog ir dvyniams skirtuose ritualuose jų elgesys tėra ne daugiau nei pamėgdžiojimas. Tai akivaizdu iš to, kaip jie elgiasi su mirusio dvynio palaikais. Jų pačių žodžiais, tai, kas yra paukštis, taigi *tie* (mūsiškai *anima*), jau iškelia į orą, o čia pasilikę palaikai (suaugusiųjų atveju kapo platforma atstoja palaidojimą medyje), nors su jais ir elgiamasi, tarsi jie būtų paukščio, tėra *ring* „kūnas, maita“. Tai liudija ir įsitikinimas, jog vienam iš dvynių mirus, po to gimęs vaikas užima jo vietą: įvairiose apeigose, kurias dvyniams priklauso atlikti, jis atstoja vieną iš jų ir pagarbos paukščiams

paiso lygiai taip pat griežtai, tarsi pats būtų dvynys, nors juo nėra. Apeigos, atliekamos dėl gyvojo dvynio, pati jų struktūra ir tikslas yra tokie, kad jas atlikti galima tik dviese, taigi antrasis veikia už mirusįjį.

Šis teiginio „dvyniai yra paukščiai“ aptarimas savaime priartėja prie totemizmo klausimo, nes tarp nuerų pagrindinis toteminių santykių paaiškinimas yra tas, jog kilties pradininkas ir atitinkamų gyvūnų rūšies atstovas yra buvę dvyniai. Kilties ir gyvūnų rūšies tarpusavio santykiai tad grindžiami ne tik kad pačiais intymiausiais, kokie tik įmanomi, santykiais, bet ir ypatingu dievybės apsidreikimu. O kadangi ryšio tarp kilties ir jos totemo esmę juoba sudaro su totemu siejama kilties dvasia globėja, tai nenuostabu, kad šie santykiai suvokiami kaip užsimezgę nuo tiesioginio Dvasios įsikišimo.

Vis dėlto nuerų dogma dvynius esant paukščiais čia buvo aptarta ne dėl to, kad toteminiai santykiai šiaip jau aiškinami dvynyste, o todėl, kad šitaip (per tai, ką mums pavyko pailiustruoti dvynių prilyginimo paukščiams pavyzdžiu) tikėtasi būsiant lengviau suprantama, ką nuerai turi omeny sakydami, jog tam tikras padaras, tarkime, krokodilas, yra Dvasia. Totemų prigimtis ir jų pasirinkimo priežastys, užsiminti ryšium su paukščių–dvynių tapatybe, neturi mūsų atitraukti. Dabar mus domina tik tai, ką tokia toteminiame santykiuje reiškia „yra“, kai apie tam tikrą toteminį gyvūną pasakoma, esą jis „yra“ Dvasia. Aišku, jog tai nei metafora, nei elipsė, kurias aptikome anksčiau teiginiuose. Taip pat negalima suprasti nuerus laikant gyvūną tapačiu Dvasiai ar bent jau dvasiai, pastarąją suvokiant kaip tam tikrą toteminį Dvasios dėmenį. Jie patys visiškai aiškiai sako, jog taip nėra, ir jiems akivaizdu ne mažiau nei mums, kad materialus dvasios simbolis iš prigimties negali sutapti su tuo, ką jis simbolizuoja. Vis dėlto, nors krokodilai ir Dvasia yra visiškai skirtingos ir nesusijusios sąvokos, kai tam tikrai kilčiai krokodilas tampa ypatingo jų santykio su Dievybe simboliu, tuomet šito santykio kontekste simbolis ir tai, ką jis simbolizuoja, sumišta. Kaip ir formulės „dvyniai yra paukščiai“ atveju, šis santykis iš tikrųjų yra trinaris: tarp kilties, gyvūnų rūšies ir Dievo.

Tarp sąsajų gyvūnas–Dvasia ir agurkas–jautis bei paukštis–dvynys yra esminis ir reikšmingas skirtumas. Agurkas, jautis, žmogus ir paukštis – tai vis jutimais patiriami dalykai, o kai patiriama Dvasia, daugiau nei mintimi, ji patiriama tik per savo apraiškas arba materialius jos atstovus. Todėl nesunku ją suvokti kaip

pačiuose krokodiluose ar už jų slypinčią būtybę. Tokiu atveju teiginio, jog kas nors yra Dvasia, subjektas ir predikatas nebėra atskirti regimų ypatybių. Todėl nuerai, sakydami, jog toteminės dvasios ir totemai nėra tas pat, tuo pat metu kartais ne tik kalba, bet ir elgiasi taip, tarsi dvasia slypėtų toteme. Užtat jie liūto dvasiai skirtą mėsos auką atiduoda liūtams, o atnašaudami aukas *durra* paukščių dvasiai kreipiasi į pačius šiuos paukščius ir sako, jog auka skirta būtent jiems. Ir vis dėlto kalbėdami apie savo totemus jie nepalieka abejonių, kad pagarbą jiems reiškia ne dėl jų pačių, o būtent dėl dvasios, kuriai jie atstovauja.

Dar vienas skirtumas yra tas, kad lygtyse agurkas = jautis bei dvynys = paukštis lygybė remiasi analogijomis, kurios, syki atskleistos, yra aiškios ir mums (agurkas atstoja jautį aukojimo rituale, o dvyniai ir paukščiai abeji yra ir „Dievo vaikai“, ir gimsta po kelis), tuo tarpu lygtyje gyvūnas = Dvasia jokios analogijos nėra. Tarp Dvasios ir krokodilo nėra jokio panašumo. Pačioje krokodilo prigimtyje nėra nieko, kas nuerams sužadintų Dvasios vaizdinį, ir netgi tie, kas krokodilams rodo pagarbą, Dvasios idėją su šiais padarais sieja tik todėl, kad krokodilas yra Dvasios atstovas jų kilties atžvilgiu, o ne todėl, kad pati Dvasia būtų kuo nors krokodiliška. Čia mes pereiname nuo paprasčiausio panašumų pastebėjimo prie simboliinio mąstymo, kurio teisėmis krokodilas tik ir gali būti laikomas Dvasios simboliu.

Čia mes susiduriame su ta pačia problema, kurią jau aptarėme aukščiau, tik dabar ji prieš mus iškilo sudėtingesniu pavidalu. Sudėtingumą lemia tai, kad nuerai savo simbolius ima iš mums mažai pažįstamos aplinkos, kurią, net su ja kiek susipažinę, mes juolab ir vertiname kitaip. Mums sunku mąstyti krokodilų, gyvačių bei figmedžių kategorijomis. Tačiau užtenka vos šiek tiek apibendrinti, kad suprastume, jog ši santykio tarp simbolio ir to, ką jis simbolizuoja, problema didesniu ar mažesniu laipsniu yra bendra visoms religijoms, tarp jų ir mūsų. Ir jei pažvelgtume į tai mūsų religijos akimis, lengviau išvystume ir jų akimis. Mes juk nemanome, kad bet kuris balandžio paveikslas ar atvaizdas reiškia Šventąją Dvasią, o net jei ir taip, kad jis tokią reikšmę turi kiekvienam. O ir tie, kam jis tokią reikšmę turi, nemanoma, kad pats balandis ir yra Šventoji Dvasia. Ir vis dėlto krikščioniui balandis, kaip religinis simbolis, yra intymiai susijęs su tuo, ką jis reiškia, – tai, kas primena sąsają, su tuo, ką ta sąsaja primena. Man atrodo, kad krokodilo totemas nuerų suvokiamas labai panašiai.

Jie puikiai supranta, jog tai, ką jie mato, tėra krokodilas, bet kadangi kai kam iš jų jis reiškia Dvasią, tai tiems žmonėms ir tuo metu, kai jie būtent šitaip apie jį galvoja, jis kartu yra ir tai, ką jis reiškia. Tam tikros nuerų kilties narių santykis su Dvasia yra išreiškiamas per materialų simbolį, kurio dėka jis gali būti suvokiamas konkrečiai ir todėl skirtingas nuo kitų kilčių santykio su Dvasia. Kai į simboliu imamą dalyką šitaip žiūrima, tai juo reiškiamą Dvasia ir sumišta su jos materialia išraiška. Man atrodo, kad tuomet nuerai Dvasią kažkoku būdu jaučia esant pačiame gyvūne, kurio pavidalu ji tam tikra prasme pasireiškia, arba už jo, nors pagalvoję pasakytų, jog anaipol, – visai taip pat, kaip kad mes kartais pajuntame, tarsi Dvasia glūdi pačiame balandyje ar už jo, nors tai tik jos materialus simbolis, ir paklausti tikrai pasakytume, jog anaipol.

Taip, manau, juolab turi būti su žemesniosiomis dvasiomis: dvasiomis *bieli*, gamtos dvasiomis bei fetišais *kulangni*. Daug kas iš to, kas šiame straipsnyje pasakyta apie totemines dvasias apskritai, tinka ir šioms dvasioms, nors yra vienas svarbus skirtumas. Teiginio „krokodilas yra dvasia“ abi sąvokos gali būti visiškai nepriklausomos, ir būtent tokios jos šiame teiginyje yra. Iš dalies taip yra dėl to, kad krokodilas yra Dvasia tik kai kam, o kitiems – ne, o iš dalies dėl to, kad netgi tiems, kam jis yra Dvasia, jis pagrečiui yra paprasčiausias roplis ir gali būti tokiu laikomas be jokios užuominos į Dvasią. Šis roplis gali būti siejamas su Dvasia tik todėl, kad gali ją reikšti, ir jau vien dėl to, vadinasi, yra kas kita. O, pavyzdžiui, žaltvykslė virš pelkės trūnėsių vargu ar gali būti laikoma kuo kitu nei kad ji regima. Ji suvokiama ne kaip Dvasios apraiška per tarpininką, kaip kad lietus, kuris gali būti Dvasios „pasijustas“, būti jos „įrankiu“, o kaip tiesioginė Dvasios emanacija, kaip pati Dvasia, pasireiškusi šia liepsnele, – kaip teofanija, šia prasme prilygstanti liepsnojančiam krūmui. Nuerai kartais vadiną ją dvasios ugnele, ar dvasios ugnies liepsnele. Ji nelaikoma tokiu Dvasios simboliu, kuris, nors yra kas kita, nei tai, ką jis simbolizuoja, gali būti teigiamas tuo „esąs“, kaip kad buvo krokodilas. Priešingai, kadangi tokie žiburiai nesunkiai gali būti įsivaizduojami atskirai nuo materialių objektų, kartu su kuriais paprastai matomi, – pelkės trūnėsių, hipopotamų, meteoritų bei kt., – tai jie nelaikomi savaime esą kas kita nei pati Dvasia, *bieli* pavidalu bei vardu. Jie suvokiama ne kaip kažkas kita, kas esti savaime, nepriklausomai, bet kaip pati Dvasia. Jie patys, kaip tokie, yra

Dvasia, kad ir kokia žema būtų ši jos apraiška. Todėl, nors yra ypač reikšmingi tiems, kas su dvasiomis *bieli* užmezgė santykius, jie yra Dvasia ir tiems, kurie su jais neturi tiesioginio ryšio. Lietus ir krokodilai yra tvariniai, su kuriais Dvasia gali būti siejama arba nesiejama, priklausomai nuo aplinkybių bei žmogaus, o žaltvykslė – tai pačios Dvasios ypatybė, Dvasios dėmuo, suvokiamas kaip tam tikra ypatinga dvasia, kurios negalima laikyti kuo kitu nei Dvasia.

Taigi kai nuerai sako Dvasia esant žiburėlių tankmėje, tai mūsų nagrinėjamas dalykas iš esmės pasikeičia arba, bent jau iš pirmo žvilgsnio, net visai išslysta iš rankų. Mums toks žiburėlis yra dujos, išskiriamos trūnijančių pelkėje augalų, taigi ir teiginys jį esant Dvasia prilygsta teiginiui krokodilą esant Dvasia, ir kokia tik prasme suprastume pirmąjį, tokia galėtume suprasti ir antrąjį. Tačiau nuerams tai nėra lygiavertiniai teiginiai. Krokodilas jiems – tai nepriklausomai nuo Dvasios jutimais suvokiamas daiktas, net jei tam tikra prasme kai kas gali pasakyti jį esant Dvasia, tuo tarpu fosforescencija – tai pati Dvasia, šviesos pavidalu nusileidusi ant ko nors, kas išvis jokia prasme nėra Dvasia, kaip kad hipopotamas, virš ko Dvasia gali pasirodyti tik tam tikroje vietoje ir tam tikru metu, ne bet kur ir ne bet kada. Užtat šįsyk mes nebeklausime, kokia prasme nuerai apie daiktą, kuris savaime jiems nėra Dvasia, sako, jog tai yra Dvasia. Dabar mes klausime, kokia prasme jie sako „tai yra Dvasia“ apie dalyką, kuris jiems išvis neturi kitos prasmės nei kad Dvasios apraiška. Krokodilo atveju turėjome jutimais suvokiamą roplį, kuris tam tikromis aplinkybėmis tam tikrų žmonių galėjo būti suvokiamas dar ir kaip Dvasia. *Bieli* atveju irgi galima būtų pasakyti, kad iš tikrųjų jutimais yra suvokiama šviesa, bet šviesa savaime yra Dvasia ir neturi kito pavadinimo, kuris ją kaip nors išskirtų iš visų kitų šviesų nei *bieli*. Kai apie tokią šviesą nueras sako „tai yra Dvasia“, jis sako nebe kad kažkas yra kažkas kita, o tik ištaria pavadinimą tam, ką mato. Taigi šiuo atveju teiginys „tai yra Dvasia“ priklauso tai pačiai klasei kaip teiginys „tai yra krokodilas“, todėl galima tarti, jog mūsų nagrinėjamas klausimas išvis neišskyta. Vis dėlto, kaip paaiškinsiu vėliau, iš tikrųjų yra ne visai taip.

Tai, kas pasakyta apie gamtos dvasių žiburėlius, tinka ir ryšulėliams iš pagaliukų – dvasių-fetišų *kulangni* buveinėms, tačiau dėl visai kitos priežasties. Pagaliukų ryšulėlis, kuriame būva dvasia-fetišas, tai ne Dvasios simbolis, kaip kad galėjo būti krokodilas, bet ir ne regima Dvasios apraiška, kaip kad *bieli*. Tai

būtent tam tikros dvasios buveinė. Vis dėlto fetišo savininkui sunku tokį ryšulėlį laikyti vien tik dvasios būstu, kuriuo galėtų būti ir kas nors kita. Priešais šitą ryšulėlį jis atlieka aukojimus ir šitą ryšulėlį atkiša į savo priešą, kad dvasia jį pakirstų. Kita vertus, toks ryšulėlis nuerams tėra reikšmingas tik todėl, kad laiko savy dvasią. Nuerų žodis *wal* turi dvi reikšmes, kurias išverstume kaip „augalai, žalumynai“ ir „vais-tai“, arba „magiška substancija“. Fetišų ryšulėliai, žinoma, yra *wal* pirmąja reikšme. O *wal* antrąja reikšme juos daro juose įsikūrusios dvasios, ir prasmę jie turi tik šia antrąja reikšme, nes jie surišami vien tik šiuo vieninteliu tikslu ir, be šios paskirties, neturi jokios kitos reikšmės. Todėl kai nuerai pasako, kad fetišo ryšulėlis yra Dvasia, jie sako ne kad kažkas, kas jiems ir savaime turi reikšmę, nesusijusią su Dvasia, kartu yra kažkas kita, būtent Dvasia, bet kad Dvasia yra kažkas, kas neturi jokios kitos reikšmės kaip tik Dvasios buveinė ir jos materialus ženklas. Taigi fetišų ryšulėlių negalima pasirinktinai arba sieti su Dvasia, arba laikyti vien materialios prigimties daiktais, kaip kad lietuį bei krokodilus, – juos tegalima sieti su Dvasia.

Tačiau nors ir žiburėlių, ir ryšulėlių atvejais daikto susiliejamasis su Dvasia atrodo pilnesnis ir tikresnis nei totemų atveju, problema, jog kažkas viena laikoma kažkuo kitu, pasilieka, nors ir sudėtingesniu, todėl sunkiau apčiuopiamu pavidalu. Čia vėlgi, nors apie žiburėlį tankmėje arba fetišo ryšulėlį galima pasakyti, kad tai yra Dvasia, apversti šio teiginio negalima. Negalima sakyti, kad Dvasia yra žiburėlis arba ryšulėlis, nes nuerui tai reikštų, jog Dvasia savo vienybėje, Dvasia, suvokiama kaip Dievas, tėra toks žiburėlis arba ryšulėlis, o tai būtų nesąmonė. Teiginyje žiburėlį arba ryšulėlį esant Dvasia „Dvasią“ reikia suprasti kaip atskirą Dvasios dėmenį, arba „dvasią“. Tačiau net ir tuomet „yra“ čia nustato ne tapatybę, nes nors fosforescentinė švieselė – tai pati apsiereiškusi gamtos dvasia ir negali būti suvokiama kaip kažkas kita, gamtos dvasią galima suvokti ir nepriklausomai nuo tokių švieselių, taip pat nors fetišo ryšulėlis, jei nebūtų siejamas su jame įsikūrusia dvasia-fetišu, nebūtų beprasmis daiktas, jame įsikūrusią dvasią galima suvokti ir nepriklausomai nuo jo. Žiburėliui išblėsus, dvasia *biel* kai kam lieka jų dvasia, kuri jiems yra Dvasia – sąvoka, visiškai nepriklausoma nuo savo sporadiškų apraiškų žiburėlių pavidalu. Ir dvasia-fetišas gali įsikurti jam skirtame ryšulėlyje, bet gali jį ir palikti, ir kai kam ji yra pati Dvasia – sąvoka, visiškai nepriklausoma nuo savo materialios buveinės.

Kiekvienu atveju dvasia laikoma nužengusi iš aukščiau ir, kaip Dvasia, esanti nepriklausoma nuo bet kokių pavidalų.

Reikia atsižvelgti ir dar į vieną dalyką. Kalbėdami apie žiburėlius tankmėje bei fetišų ryšulėlius kaip Dvasią, nuerai paprastai vartoja ne bendrą dvasios pavadinimą *Kwoth* ir netgi ne jo daugiskaitą *kuth*, kuria vadina atskiras dvasias. Jie jas įvardija būtent kaip *bieli* bei *kulangni*. Taigi, nors *bieli* bei *kulangni* šiaip jau yra *kuth piny* „žemutinės dvasios“, iš to, kad jos vienintelės iš visų dvasių vadinamos išskirtiniais rūšiniais vardais (ir nuerai gali paaiškinti jų sampratą, apibūdindami jas kaip Dvasią ar tik kaip su atskirais asmenimis susijusias dvasias), matyti, kad nors jos suvokiamos kaip Dvasia arba dvasios, tuo pat metu jos vis dėlto suprantamos skirtingai nei Dvasia apskritai. Taigi problemą čia papildomai sukomplikuoja trečias terminas, įsiterpęs į teiginį, jog kažkas kartu yra kažkas kita: žiburėlis yra *bieli*, o *bieli* yra Dvasia; ryšulėlis yra *kulangni*, o *kulangni* yra Dvasia. Šią papildomą komplikaciją galima manyti kylant iš to, kad nors šios dvasios nėra tapačios daiktams, jos vis dėlto yra jiems daug artimesnės nei kitos, priklausančios aukštesnei Dvasios sampratai. O kuo labiau Dvasia susiejama su regimomis formomis, tuo labiau apie ją galvojama ne kaip apie Dvasią, bet kaip apie tai, su kuo ji tapo susieta. Kitaip sakant, Dvasios samprata yra laipsniška – nuo grynos nesusaištytos Dvasios ligi Dvasios, susietos su žmonėmis, gyvūnais bei negyvais daiktais, ir kuo žemiau leidžiamės šia skale, tuo vis glaudžiau ir glaudžiau ji tampa susaištyta su tuo, su kuo yra susieta. Ši Dvasios skalė, kaip kad esu paaiškinęs kitur,⁴ atitinka socialinės organizacijos skaidmenis ir nuerų išreiškiamą tiek išorinės erdvės lygmenimis, tiek imanentiškumo lygmenimis bei laipsniais. Taigi kai nueras apie ką nors sako „tai yra Dvasia“, reikia atsižvelgti ne tik į tai, ką reiškia „yra“, bet ir į tai, ką reiškia „Dvasia“. Tačiau tai išeina iš šio straipsnio ribų ir, šiaip ar taip, nėra būtina, siekiant nušviesti mums rūpimą problemą. Nes nors *Kwoth* reikšmė ir kinta pagal kontekstą, žodis visuomet nurodo į kažką tos pat prigimties, ir tokiais teiginiais, tiesiogiai ar netiesiogiai, visuomet pasakoma tas pat – jog kažkas yra būtent šios prigimties.

Mes galime prisidėti prie šios problemos sprendimo. Kai nuerai apie ką nors sako *e Kwoth* „tai yra Dvasia“ arba pavadina tai kokiu vardu, kuriuo pasakui sakoma „tai yra Dvasia“, tai „yra“ ne visuomet reiškia tą patį. Toks teiginys gali būti elipsė, reiškianti,

jog kalbamasis dalykas yra Dvasios apraiška, kaip kad Dievas apsidėiškia per tam tikrus tarpininkus, įvykius ar jų padarinius. Arba tai gali būti simbolinis teiginys, reiškiantis, jog tai, kas savaime nėra Dvasia, bet kai kuriems žmonėms simbolizuoja Dvasią, jiems yra Dvasia tuose kontekstuose, kai objekto simbolinis pobūdis įsivyrėja visų kitų įmanomų jo ypatybių sąskaita. Arba tai gali būti teiginys, pabrėžiantis kažką panašaus į kalbamo dalyko tapatumą tam, kam jis prilyginamas, t.y. Dvasiai. Nors tokie teiginiai šiaip jau niekuomet nereiškia visiško tapatumo Dvasiai, kad ir apie ką būtų kalbama, nes nuerai supranta Dvasią kaip pranokstančią bet kurį vieną iš savo pavidalų, ženklų, apraiškų, simbolių ir t.t., kaip kažką skirtingą iš prigimties nuo šio pasaulio tvarinių. Jie nesugeba apibrėžti, kas tai yra, bei kai tai pasireiškia šiame pasaulyje, jie sako tai kilus iš aukščiau, kur tai manoma estint ir iš kur tai manoma nužengiant. Todėl Dvasia, kad ir kokiu pavidalu, mintyse visuomet skiriama nuo bet kokio dalyko, kuriuo ji teigiama esanti, net jeigu nuo Dvasios sampratos jis ne visuomet gali būti lengvai atskiriamas.

Toliau savo tyrinėjimo čia nebegaliu tęsti. Žvelgiau aš, žinoma, iš europiečio taško. Jis išgirdo nuerus sakant, jog kažkas yra Dvasia, ir paklausė savęs, ką tai galėtų reikšti. Patys nuerai neturi tokio filosofinio žodyno, kuris leistų jiems patiems dalyką šitaip aptarti, bet jie ir nemato jokio reikalo jo aptarti, tačiau svetimšaliui jų mąstysenos tyrinėtoju netrukus pasidaro aišku, jog Dvasios santykis su daiktais, kurie vienaip ar kitaip sužadina mintyse jos sąvoką, jiems yra visiška, kaip mes pasakytume, mistika – senąja šio žodžio prasme, kai kažkas prasiskleidžia ir intuityviai, ne intelektualiai, yra suvokiama, o ne kai yra paslėpta ir nesuvokiama išvis.

Bet net jeigu tyrinėjimo šįsyk nebegalima tęsti, ir jis lieka ne visai baigtas, jis, jei apskritai buvo teisingas, vis dėlto prikišamai parodo, kaip toli pro šalį prašovė antropologija, mėgindama paaiškinti tokio tipo teiginius, kaip mūsų aptartieji. Antropologiniams aiškinimams būdingos dvi pagrindinės klaidos. Pirmoji, ryškiausia Lévy-Bruhlio darbuose, yra manymas, kad vieno ar kito etnoso žmonės, apie ką nors sakydami, esą tai kažkas visai kita ir skirtinga, nei yra, pažeidžia loginį trečio negalimo dėsnį, pakeisdami jį savo ikiloginiu mąstymu, būtent „mistiiniu dalyvavimu“.⁵ Aš tikiuosi bent jau parodęs, kad nuerai anaipol neteigia dviejų skirtingų dalykų tapatumo. Jie gali pasakyti, kad viena yra kita, ir tam

tikromis aplinkybėmis net atitinkamai elgtis, ar panašiai, tačiau jie aiškiai suvokia (žinoma, kiekvienas skirtingu laipsniu aiškiai) ir yra pasirengę pabrėžti (žinoma, kiekvienas skirtingu įsisąmoninimo laipsniu), jog viena ir kita – tai du skirtingi dalykai. Negana to, verta darsyk pažymėti, jog visi mūsų aptarti iš pažiūros dviprasmiški teiginiai, gal nebent išskyrus vieną vienintelį, yra neapverčiami. Išimtis – tai teiginys, jog dvyniai yra paukščiai, nes galima pasakyti, jog ir paukščiai yra dvyniai. Bet pastarasis teiginys – tai tik paprasčiausias fakto konstatavimas, kuriam ir mes galėtume pritarti, jis ne išvedamas iš pirmojo logiškai, o remiasi nepriklausomu nuo jo patyrimu. Taigi jis neliečia mūsų problemos. Lietų galima pasakyti esant Dievą, bet negalima pasakyti Dievą esant lietų. Agurką galima pavadinti jaučiu, bet negalima jaučio pavadinti agurku. Krokodilą galima pasakyti esant Dvasią, bet negalima pasakyti Dvasią esant krokodilą. Taigi, tarp bet kurio iš šių teiginių abiejų pusių lygybės ženklo dėti negalima, vadinasi, jie nėra tapatybės teiginiai. Nei noriu, nei mano žinios leidžia šiuo klausimu leisti į filosofinę diskusiją. Tenoriu pasakyti, kad jei iš viso galima ištartti kokį nors tapatybės teiginį, kuris nebūtų tik tušti žodžiai, mūsų nagrinėjami nuerų teiginiai tokie nėra. Tai ne teiginiai, esą kažkas yra kas kita, nei yra, bet kad tam tikrame ypatingame kontekste ir tik tam tikra prasme kai kas įgauna ypatingą savybę, nepriklausančią jam iš prigimties, ir kad ši sąvybė yra ne kažkas priešinga jo prigimčiai ar su ja nesuderinama, bet kažkas pridėta iš šalies, kas jo anaipol nepakeičia, o tik padaro kažkuo daugiau nei jis buvo. Taigi, man regis, šiuose teiginiuose nėra nieko prieštaranga.

Ši pridėtinė savybė gali būti abstrakti sąvoka („Dvasia“), o gali būti kokio nors konkretaus dalyko (jaučio, paukščio ir t.t.) abstrakcija arba jo socialinis atitinkmuo. Agurkui pridedamas nuo aukojamo jaučio abstrahuotas jo sakralumas, o dvyniams pridedama nuo paukščių abstrahuota jų aukštybė. Tačiau ar predikatas yra sąvoka, ar regimas objektas, jo pridėjimas subjektą išties padaro lygiu jam, tačiau tik būtent tos abiems bendros savybės atžvilgiu ir tik tuose kontekstuose, kurie visą dėmesį sutelkia į ją vieną. Minėti daiktai nėra vienas kitam tapatūs apskritai – jie yra tapatūs tik šiuo vieninteliu atžvilgiu, ir gramatinės jungties menama lygybė liečia ne substanciją, o kokybę. Užtat čia nėra jokio pagrindo kalbėti, kaip kad Lévi-Bruhliis, apie jokią „mistiinį dalyvavimą“, ar

bent jau ne tiesiogine šių žodžių prasme, nes du skirtingi dalykai laikomi esą susiję ne koku nors mistiniu ar kitoku ryšiu, o tik idėjų ryšiu vaizduotėje. Ir niekas nė negalvoja, kad jei kas atsitinka paukščiams, tai turi nutikti ir dvyniams; ir jeigu sužeidžiamas totemas, tai šio totemo dvasia išties gali būti įžeista, bet tai tikrai ne ta pati žaizda, kuri buvo padaryta toteminiam gyvūniui.

Iš tikrųjų tiesiog akivaizdu, kad santykis tarp dalyko, kurį sakoma esant kažkuo kitu, ir to kažko kito, kuo jį sakoma esant, yra idėjinis. Tuo tarpu antropologų, tokių kaip Tyloras, Maxas Mülleris ir Lévy-Bruhliis, aiškinimai remiasi prielaida, kad nors mums toks santykis yra idėjinis, pirmą kartą tautos esą klaidingai laiko jį realiu. Panašią prielaidą daro ir tie antropologai, kurie linkę į psichologinius aiškinimus. Tai antroji klaida. Jei aš teisingai supratau, nuerai, sakydami, jog krokodilas yra Dvasia, labai aiškiai suvokia, kad jis yra Dvasia tik tiek, kiek jis kai kam yra Dvasios simbolis; taip pat jie gerai suvokia, jog agurkas yra jautis tik tiek, kiek jiems pakeičia jautį aukojime. Daugybė pavyzdžių, net ir be mano pateiktųjų, galima parodyti, kad jie anaipol nepainioja idėjinių ryšių su realiais. Ietj, kuri naudojama apeigų metu, jie tapatina su klanu protėvio ietimi, nors puikiai žino, jog tai, ką laiko rankoje, tėra paprasčiausia ietis, o protėvio ietis realybėje neegzistuoja. Jie toli gražu nemano žmogų esant jaučiu, ir vis dėlto kai kuriose apeigose, kaip kad esu parodęs kitur, jautį jie laiko prilygstant žmogui. Nuerai žino, kad žmogaus banda iš tikrųjų nėra kilusi iš klanu protėvio bandos, bet atstoja jiems protėvio bandą idėjiškai ritualuose, kuriuose idėjiškai dalyvauja klanas kaip visuma. Liga ir ją, kaip manoma, sukėlusį nuodėmė nuerams nėra tas pat, tačiau gydomyjū apeigų metu jie kalba apie jas taip, tarsi jos būtų tas pat. Kairė reiškia blogį, nors kairė ranka savaime nėra joks blogis. Su tuo ištiesai susiduriame ritualinėje simbolikoje. Pavyzdžiui, perkirsti moliūgą į dvi dalis norint nutraukti giminystės ryšį nuerams yra toks pat simboliškas veiksmas, koks jis būtų ir mums, nors savo kalboje jie to niekaip neišreiškia. Moliūgas, kaip jie puikiai supranta, neturi nieko bendra su giminyste, tačiau, vykstant ritualui, visiškai sąmoningos mimikrijos situacijoje, jis atstovauja giminystės idėjai ir to ritualo kontekste, kuris kaip tik suteikia jam šią reikšmę, sakomas esąs jai tapatus. Pavyzdžių nebedauginsiu. Jie čia paminėti tik kaip iliustracijos, paremiančios apie nagrinėjamo pobūdžio teiginius padarytas išvadas.

Mano manymu, priežastis, dėl kurios išslyk nebuvo suvokta, jog teiginiai kažką esant kažkuo kitu neturi būti suprantami pažodžiui, yra ta, kad nebuvo pastebėta, jog jie daromi trečiojo nario atžvilgiu, kuris juose neminimas, bet menamas. Tai teiginiai, ne kad A yra B, o kad A ir B, atsižvelgiant į C, turi savy kažką bendra. Tai pasidaro tiesiog akivaizdu, vos tik mes teikiames apie tai pamąstyti. Agurkas prilygsta jaučiui atsižvelgiant į Dievą, kuris jį priima vietoje jaučio. Krokodilas prilygsta Dvasiai tik kuriai nors kilčiai laikant jį Dievo simboliu. Taigi, nors nuerai ir nepainioja idėjinio ryšio su realiu, idėjinis tapatumas jiems vis dėlto yra tikras, nes jų religinės minties sistemoje daiktas nėra tik tai, kas jis atrodo esąs, bet ir tai, kas jis yra Dievo atžvilgiu.

1. Pirma, ietj *wiu* galima manyti atstovaujant dvasią *wiu*. Tai gana ypatingas atvejis, kurio čia neaptarinėsiu. Antra, varną galima laikyti atstovaujant dvasiai *buk*, kuri, jei tik ją išvis galima priskirti oro dvasioms, yra iš jų pati žemiškiausia, kitąsyk kone kiekvieno totemine dvasia.
2. [Graikų mitinių dvynių Dioskūrų vardas *Διόσκουροι* pažodžiui reiškia „Dievo vaikai“. – Vert. past.]
3. [Fazanų šeimos menkai skraidantis žemės paukštis, sutinkamas išimtinai Afrikoje. – Vert. past.]
Tai, kad paprastai, bent jau kiek man teko girdėti, parenkami žemiausių pagal nuerų vertybinę skalę paukščių vardai, reikalauja paaiškinimo, juolab atsižvelgiant į argumentą, kurį pateiksiu vėliau. Taip gali būti dėl nuerų papročio, kalbant apie santykį su Dievu – o dvynių gimimas kaip tik duoda tam pagrindą, – prilyginti save kuo žemiausiems dalykams. Kita vertus, tai gali išplaukti tiesiog iš pačios analogijos: dvyniai priklauso viršutinei būtybių klasei, bet gyvena apačioje, kaip ir perlinės vištos bei frankolinai, kurie, nors yra paukščiai, kaip klasė priklausančios viršutinei būtybių kategorijai, iš esmės nepakyla nuo žemės.
4. [Žr. *Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 2, p. 61–68. – Vert. past.]
5. [Lévy-Bruhlio įvestas terminas, *participation mystique*. – Vert. past.]

Versta iš: E. E. EVANS-PRITCHARD. A Problem of Nuer Religious Thought, Iš: *Myth and Cosmos: Readings in Mythology and Symbolism*, edited by John Middleton. Garden City–New York: The Nature History Press, 1967, p. 127–148.

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS